

Journal of Education Studies

Volume 21
Issue 2 *October-December 1992*

Article 7

October 1992

การศึกษา เพื่อพัฒนาชีวิต

ระวี ภาวิไล

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>

Part of the [Education Commons](#)

Recommended Citation

ภาวิไล, ระวี (1992) "การศึกษา เพื่อพัฒนาชีวิต," *Journal of Education Studies*: Vol. 21: Iss. 2, Article 7.

DOI: 10.58837/CHULA.EDUCU.21.2.7

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol21/iss2/7>

This Article is brought to you for free and open access by the Chulalongkorn Journal Online (CUJO) at Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

การศึกษา เพื่อพัฒนาชีวิต

ระวี ภาวิไล*

ระบบการศึกษาที่เดินตามวัฒนธรรมตะวันตก มุ่งให้บุคคลรู้จักและเอาชนะครอบครองสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต แต่ผลสะท้อนกลับที่เป็นความเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมต่อชีวิตอันเป็นปัญหาใหญ่ในปัจจุบันได้แสดงว่าทั้งความรู้และชัยชนะนั้นผิวเผิน ในขณะเดียวกันมนุษย์ก็ไม่รู้จักตนเองเพียงพอที่จะสร้างสรรค์สังคมสันติสุขได้ มนุษย์เองเป็นสาเหตุใหญ่ของภัยพิบัติจากความขัดแย้งกันเองที่ปรากฏขึ้นในรูปแบบตั้งแต่การจลาจลถึงสงครามใหญ่ ปัญหาจึงเกิดขึ้นว่าการศึกษาแผนใหม่ทั้งหลายนั้นประสบความสำเร็จหรือล้มเหลว

เมื่อพิจารณาในแง่ที่ว่าชีวิตของแต่ละบุคคลคือ การมีตนกับมีโลกแวดล้อมสัมพันธ์กัน การศึกษาที่สมบูรณ์ควรจะเป็นการเรียนรู้จักทั้งตนและโลกภายนอกพร้อมกันไป ไม่ใช่การเน้นเฉพาะโลก ความบกพร่อง ผิดพลาดที่ได้เกิดขึ้นน่าจะเป็นเพราะผู้คนรู้จักตนเองและพัฒนาดตนเองไม่เพียงพอ

การศึกษาทางพระพุทธศาสนาเป็นระบบการเรียนรู้จักตนเองสัมพันธ์กับโลกอย่างสมบูรณ์ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ไตรสิกขานี้คือระบบการศึกษาที่ควรพิจารณานำมาใช้ในการแก้ปัญหาของมนุษย์ปัจจุบัน คำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งตกทอดมาในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นขุมทรัพย์ ทางปัญญาที่นักการศึกษาปัจจุบันจะสามารถขุดค้นขึ้นมาสร้างเป็นระบบการศึกษาใหม่ได้หลายรูปแบบอย่างสอดคล้องกับการนำมาใช้แก้ปัญหาของสังคมมนุษย์แต่ละยุคสมัยและวัฒนธรรมท้องถิ่นด้วย

* ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ระวี ภาวิไล ผู้อำนวยการธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มนุษย์เป็นหุ่นยนต์ธรรมชาติซึ่งพฤติกรรมส่วนใหญ่ถูกกำหนดด้วยกิเลส อันมีรากเหง้า คือ โลภ โทสะและโมหะ ไตรสิกขาเน้น**ปัญญา**ในระดับที่สามารถถอดถอนทำลายกิเลสถึงรากเหง้า และปลดปล่อยมนุษย์ให้หลุดพ้นจากความเป็นหุ่นยนต์ เปลี่ยนพฤติกรรมอย่างเบ็ดเสร็จ แสดงความเป็นอิสระชนไม่เป็นหุ่นยนต์อีกต่อไป ปัญญาดังกล่าวคือ**มรรคญาณ** ซึ่งเกิดขึ้นอย่างฉับพลันในขั้นปลายของกระบวนการฝึกฝน อบรมตนเองในระบบไตรสิกขา ซึ่งมีชื่อเรียกอื่นว่า **พหุมัจจราย** อันแปลว่า วิถีทางดำเนินชีวิตอันประเสริฐ ไตรสิกขาจึงเป็นการเข้าสู่วิถีชีวิตใหม่ ซึ่งการเรียนเรียนรู้หลักวิชาต้องสอดคล้องไปกับการปฏิบัติ เป็นขั้นตอน **ปัญญา**จะเกิดขึ้นต่อเมื่อจิตใจ บริสุทธิ์ ตั้งมั่น กระฉับกระเฉงด้วยสมาธิ **สมาธิ**จะเกิดถูกต้องก็ต่อเมื่อวิถีชีวิตสงบราบรื่น ด้วย**ศีล**อันเป็นวินัยในตนเอง ควบคุมรักษาจิตใจจากกิเลสหยาบต่างๆ

ไตรสิกขานี้อาจแยกย่อยขยายความได้อีกในรูปแบบของ**มรรค** กล่าวคือ หนทาง หรือ แนวทางการฝึกอบรมตนเพื่อบรรลุถึงมรรคญาณ มรรคมืองค์ประกอบ ๘ ประการ ที่เป็นฝ่าย**ศีล** คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ที่เป็นฝ่าย**สมาธิ** คือ สัมมनावายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ และที่เป็นฝ่าย**ปัญญา** คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ คำว่า **สัมมา** หมายความว่า **ความถูกต้อง** โดยสรุปย่อ **มรรค ๘** หรือ การปฏิบัติที่ถูกต้องที่ประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ นำไปสู่ผลที่เป็นความถูกต้องสองประการ คือ **สัมมาญาณ** ปัญญารู้แจ้งอันถูกต้อง และ **สัมมาวิมุตติ** ความหลุดพ้นอันถูกต้อง รวมเป็นความถูกต้องสิบประการ หรือ **สัมมัตตะ ๑๐** ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการศึกษในทางพุทธศาสนาเพื่อทำให้มนุษย์เป็นผู้มีอิสระสมบูรณ์ หลุดพ้นจากการเป็นหุ่นยนต์ทาสของกิเลสนั้นก็คือ ไตรสิกขา ๓ หรือ มรรค ๘ นั่นเอง

ในการเสด็จจาริกประกาศซึ่งนำให้มนุษย์เข้าสู่ระบบการศึกษาอันเป็นวิถีทางดำเนินชีวิตที่ประเสริฐ เป็นช่วงเวลายาวนาน ๔๕ ปี นั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงพบปะผู้คนทุกประเภทซึ่งมีพื้นเพทางวัฒนธรรม จริยธรรมและดำเนินวิถีชีวิตอันมีความหลากหลาย เทศนาที่ทรงแสดงแจกแจงหลักไตรสิกขาจึงแยกย่อยแตกต่างกันไปตามบริบทของสถานการณ์ดังปรากฏในพระสูตรต้นตอ ปิฎก ตัวอย่างเช่น เมื่อเริ่มประกาศธรรมเป็นครั้งแรก โดยสอนปัญจวัคคีย์ ซึ่งขณะนั้นยังหลงนิยมวิธีผิดที่ทรมานตนเองอย่างรุนแรง ก็ทรงชี้ให้เห็นว่าทั้งพฤติกรรมเช่นนั้นและการมัวเมา ลุ่มหลงอยู่กับกามคุณเป็นวิถีชีวิตที่สุดโง่งและดำทราวม ที่ผู้แสวงความหลุดพ้นไม่ควรปฏิบัติ ได้ทรงชี้ทางสายกลางคือ **มรรค ๘** หรือ ไตรสิกขาเพื่อปฏิบัติ แล้วก็ประกาศอริยสัจ ๔ ซึ่งเน้นว่าได้ทรงค้นพบอย่างสมบูรณ์ด้วยอาการ ๑๒ กล่าวคือ ความจริงที่ทำให้บุคคลเป็นผู้เจริญโดยมีอิสระอย่างแท้จริงนั้น แต่ละข้อได้ทรง: (๑) รู้ชัดซึ้งตัวได้ (๒) รู้ว่าบุคคลมีหน้าที่อย่างไรต่อความจริงนั้น และ (๓) รู้ชัดว่าพระองค์ได้ทรงกระทำหน้าที่นั้นเสร็จสิ้นแล้ว นับเป็นรอบ ๓ เมื่อคุณกับสัจจะ หรือความจริง ๔ ข้อ ก็รวมเป็นอาการ ๑๒ สมบูรณ์ อริยสัจ ๔ นี้ ทรงค้นพบโดยพระองค์

เองไม่มีใครสอน ไม่มีใครค้นพบมาก่อน จึงอาจหาญที่จะประกาศพระองค์เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้

การที่พระพุทธองค์ทรงนำอริยสัจ อันเป็นเรื่องสูงในระดับปัญญามาแสดงกับปัญจวัคคีย์ก็เพราะท่านเหล่านั้นได้อบรมตนเองมาแล้วด้วยศีล และสมาธิ อย่างพร้อมมูล และได้แสวงหาความหลุดพ้นโดยวิธีต่างๆ ตลอดจนจึงนับว่าพร้อมที่จะเจริญปัญญาสู่ความหลุดพ้นได้โดยตรง

ตัวอย่างการแสดงธรรมอีกแบบหนึ่งสำหรับ**ผู้ครองเรือน**ซึ่งมีสติปัญญาพื้นฐานสูงพอที่จะบรรลุธรรมขั้นสูง แต่ยังไม่เคยสนใจมาก่อน เช่น กรณีของยสกุลบุตรและสหาย รวมทั้งบิดามารดาและภรรยา หรือกรณีของสหายภักทวัคคีย์ ๓๐ คน ผู้ชอบสนุกเผลอดัวจนถูกหญิงแพศยาขโมยของ พระพุทธองค์ก็ทรงแสดง**อนุปพุทติกตา** อันเป็นเทศนาชี้แนวทางประพฤติปฏิบัติพัฒนาตนเองตั้งแต่เริ่มแรกเป็นขั้นตอนสูงขึ้นไปตามลำดับ จนถึงมรรคผลและนิพพาน ดังปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกสำหรับกรณีเหล่านั้นเหมือนกันว่า:

“ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในการออกจากกาม เมื่อพระองค์ทรงทราบฯ พวกเขามีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค”

ในกรณีเช่นนี้ การศึกษาและปฏิบัติธรรมเป็นการฟังพระธรรมเทศนาและน้อมจิตเจริญปัญญา พิจารณาตามกระแสพระพุทธพจน์ จนมรรคญาณเกิดขึ้น :

“ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทินว่า สิ่งหนึ่งสิ่งใดมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา ได้เกิดแก่พวกเขา ณ ที่นั้น นั้นแลดูผ้าที่สะอาด ปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำย้อมเป็นอย่างดี ฉะนั้น พวกเขาได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำแสดงความสงสัย ถึงความเป็นผู้แก่ล้าแล้ว ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น ในคำสอนของพระศาสดา”

กระบวนการพัฒนาจิตของท่านผู้มีบุญบารมีสะสมมาแต่อดีตกาลเป็นเหตุให้ได้เฝ้าองค์สมเด็จพระบรมศาสดาและบรรลุธรรมวิเศษในที่นั่นเอง ดึงนำมาเล่าไว้โดยสังเขปข้างบนนั้นเมื่อนำไปใช้ในยุคปัจจุบันย่อมทำได้โดยนำเนื้อหาของข้อธรรมแต่ละขั้นตอนมาอธิบายขยายความกำหนดแนวทางประพฤติปฏิบัติ แต่ระยะเวลาที่จะต้องใช้เวลาตั้งแต่เริ่มต้นไปจนถึงการบรรลุผล

ขั้นสุดท้ายนั้นอาจเนิ่นนานแตกต่างกัน ท่านเหล่านั้นแม้นตอนแรกยังเป็นปุถุชนคือคนมีกิเลสก็นับได้ว่าเป็น**กัลยาณปุถุชน** คือมีคุณธรรมของความเป็นมนุษย์ในระดับสูงอยู่แล้ว พระพุทธองค์จึงทรงเล็งเห็นว่า พร้อมที่จะให้ทรงโปรดให้บรรลुरुธรรมวิเศษได้

สำหรับผู้คนในปัจจุบัน พฤติกรรมที่ปรากฏทั่วไปในโลก แสดงว่าส่วนใหญ่ยังเป็น**พาลปุถุชน** คือคนกิเลสหนาและอ่อนปัญญา ดังนั้นอนุปพุททิกถา จึงควรนำมาใช้เป็นขั้นตอนตามลำดับ เพื่อขุดเกลากิเลสหายาก่อน แล้วค่อยชี้้นำให้ประพฤติปฏิบัติสูงขึ้นไปตามวุฒิภาวะของแต่ละบุคคล ซึ่งอาจกินเวลาดังแต่เป็นสัปดาห์หรือนับเป็นปีๆ ระบบพัฒนาคนเช่นนี้ได้นำมาใช้กันแล้วตลอดมาในสังคมไทยของเราแต่โบราณกาล

ประเพณีการ ‘**ทำบุญ**’ หรือ ‘**บำเพ็ญกุศล**’ ที่สังคมไทยเรามีอยู่ ดำเนินไปตามขั้นตอนของกระบวนการดังกล่าวมานี้ หากแต่ได้ถูกมองข้ามไปโดยไม่รู้เท่าทันว่าแท้จริงเป็นการศึกษาในรูปแบบที่บรรพชนผู้ฉลาดได้วางแทรกซึมแอบแฝงไว้ในชีวิตทุกเมื่อเชื่อวัน ตัวอย่างเช่น การตื่นเช้าหุงหาอาหารตักบาตรเป็นการบำเพ็ญทาน หรือการฟังสวดและปฏิบัติตามมงคลสูตรในการทำบุญขึ้นบ้านใหม่ หรือน้อมใจฟังพระอภิธรรมอย่างรู้เรื่องและเจริญปัญญาเพื่อประจักษ์ความจริงของชีวิตในพิริยศพ ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้ซึ่งแทรกอยู่ในชีวิตจริงคือการศึกษาเพื่อพัฒนาตนในปัจจุบันนี้ แม้สังคมไทยส่วนหนึ่งยังยึดถือการปฏิบัติตามประเพณีดังกล่าวอยู่ แต่ก็ก็เป็นเพียงการรักษาแบบอย่างผิวเผินปราศจากความเข้าใจจริง จึงไม่ได้มีโอกาสเรียนรู้และพัฒนาชีวิตจิตใจของตน นับว่าเป็นการ**เสแสร้งทำ** และมีไม่น้อยที่กลายเป็นธุรกิจหาผลประโยชน์ จึงเป็นความล้มเหลวที่สิ้นเปลืองทั้งทรัพยากรและเวลา เพราะไม่มีปัญญาแม้เพียงที่จะรู้คุณค่าแท้จริงของมรดกทางวัฒนธรรม และคุณธรรมที่บรรพบุรุษสร้างสรรค์สะสมไว้ให้ เรื่องนี้ ถ้าจะเปรียบเทียบกับเหมือนกับในภาษิตโบราณที่ว่า **ไก่ไม่เห็นคุณค่าของเพชรพลอย** เพราะผู้คนมองไม่เห็นคุณค่าของ**ไตรสิกขา** ที่บรรพชนได้นำมาประมวลอย่างแนบสนิทไว้กับชีวิตประจำวัน ด้วย**ปัญญาอันสูงส่ง**นั่นเอง